

ПОБУДОВА КОНЦЕПЦІЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Резюме.** Розглянуто теоретичні основи побудови концепції реструктуризації машинобудівних підприємств, розкрито сутність реструктуризації підприємства і запропоновано заходи, передбачені в ході реструктуризації підприємства.*

***The summary.** The article reviews the theoretical bases of the concept of restructuring manufacturing enterprises essence of restructuring and the measures envisaged in the restructuring.*

***Ключові слова:** реструктуризація, концепція, машинобудівні підприємства, інновації.*

Постановка проблеми. Машинобудування як сукупність окремих підприємств і галузей виробництва, взаємозалежних єдиним технологічним циклом із випуску кінцевого продукту, перетворює продукцію видобувної промисловості (сировинні й паливно-енергетичні ресурси) у різні види устаткування й машини, що використовуються як засоби праці або як предмети споживання. Тому частка машинобудівного виробництва, що вбирає в себе основну масу проміжного продукту, повинна за своїм значенням бути вище всіх інших галузей, що входять у промисловий комплекс країни. Відповідно високою повинна бути частка машинобудування в загальній вартості продукції промислового виробництва. Недотримання цієї умови призвело до того, що промислове виробництво України стало в більшості видобувним (сировинним), ніж обробним, оскільки за роки кризи машинобудування понесло найбільші втрати в промисловому комплексі країни.

Досить актуальний на сьогодні є аналіз, вивчення та в міру можливості використання світового досвіду реструктуризації підприємств машинобудівної промисловості в Україні. Перехід до ринкових відносин, який здійснюється в Україні, входження підприємств у товарні, фінансові та інші ринки, наростаюча конкуренція пред'являють нові жорсткі вимоги до виробничого, фінансово-економічного, управлінського, трудового потенціалу підприємств. Але більшість вітчизняних підприємств не відповідають цим вимогам: часто працюють зі збитками та накопичують борги і перебувають у складному становищі, нерідко кризовому. Реструктуризація підприємств передбачає здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва. У цьому аспекті машинобудівні підприємства України потребують передавання певного досвіду, запозиченого у високорозвинених країн і перенесеного в умови функціонування вітчизняної економіки.

У кожній галузі національної економіки реструктуризація виробництва крім загальних ознак і закономірностей має деякі особливості. Тому в даному дослідженні ця проблема розглядається в розрізі підприємств машинобудування. Слід відзначити, що реструктуризація виробництва є вихідним і одночасно завершальним пунктом реструктуризації підприємства, а також тих структурних змін, що супроводжують цей процес під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що зумовлюють необхідність здійснення структурних реформ на підприємницькому, регіональному і державному рівнях функціонування національної економіки.

Концепція розроблення і здійснення програм реструктуризації машинобудівного підприємства виходить з її основної ролі – забезпечити заміну застарілого виробничого потенціалу галузі новим та ефективнішим виробництвом з найменшими ускладненнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблем реструктуризації, оздоровлення та антикризового управління підприємствами показує, що реструктуризація дає можливість знайти ефективні шляхи виходу вітчизняної економіки з кризи. Ці проблеми розглядають багато авторів – І. Акімова, Т. Бень, Д. Брусіцин, С. Голобоков, П. Ільчук, М. Колісник, А. Кондрашихін, Н. Малахова, Е. Сташевский. Пошуку ефективних методів реструктуризації підприємства присвячені праці таких українських та російських учених: В.П. Александровой, І.Т. Балабанова, В.В. Бочарова, В.М. Гейця, В.М. Гриньової.

Однак у працях вищезазначених авторів висвітлені окремі аспекти процесу реструктуризації, а саме: стратегічне планування, інвестиційно-інноваційне забезпечення діяльності підприємства, фінансовий менеджмент, дослідження товарних ринків тощо. На сьогодні ще не розроблено комплексної та обґрунтованої концепції реструктуризації з урахуванням сучасних вимог ринку, особливостей національної економіки та галузі машинобудування.

Мета статті. Розглянути теоретичні основи побудови концепцій реструктуризації машинобудівних підприємств і сформулювати її напрями, розкрити сутність реструктуризації підприємства та запропонувати заходи для вдосконалення структури машинобудівного підприємства.

Виклад матеріалу. У процесі реформування національної економіки підвищилися вимоги до організації виробництва, оскільки процес його реструктуризації під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин повинен відбуватися якнайшвидше і з найменшими витратами матеріальних і фінансових засобів, а також трудових ресурсів. Для промислового підприємства реалізація цих завдань виглядає складніше, ніж для підприємств сфери обороту, тому що виробничий капітал не має такої швидкості обороту, як грошовий. Тому єдиним засобом для його самозбереження є поступова трансформація в нову форму за допомогою реструктуризації самого виробництва на основі заздалегідь розробленої стратегії.

Реструктуризація є одним із засобів підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі. Реструктуризація підприємства – це відновлювальний поетапний процес, одним з етапів якого є аналіз потенціалу підвищення ефективності діяльності підприємства, спрямований на виявлення недоліків у системі управління підприємством та збитків від господарських ризиків, а також їх кількісне оцінювання з метою подальшої мінімізації. Недоліки в системі управління господарською діяльністю підприємства та ризики, які супроводжують цю діяльність, призводять до непродуктивних витрат, нераціональних втрат або збитків, які згідно із законодавством у сфері бухгалтерського обліку та рішенням керівника підприємства зазвичай відносять до собівартості продукції, тим самим збільшуючи її, що в решті-решт позначається на кінцевій ціні та споживчих властивостях товару.

Сучасний стан ринку продукції машинобудівної галузі свідчить про те, що внаслідок насиченості ринку товарами загострилася проблема збуту. Виробники вирішують цю проблему шляхом зниження витрат виробництва, намагаючись удосконалити конструкції та моделі машин і устаткування. Першими кроками на шляху реструктуризації підприємств машинобудування України були зміни в структурі власності та в схемах маркетингу продукції, розвиток технології й структури виробництва. Проте зовсім не приділялась увага аналізу структури підприємства, дослідженню функцій підрозділів і відділів, які втратили свою актуальність через бурхливий розвиток ринкових відносин.

Істотне значення при здійсненні великомасштабних програм реструктуризації машинобудівного підприємства має попереднє розроблення їх концептуальної основи. Значення такої концепції полягає в системному викладі головних причин, цілей і особливостей реструктуризації, визначенні її пріоритетів і критеріїв ефективного здійснення в умовах очікуваних перспектив розвитку [2, с. 90]. Іншими словами, концепція – це ідеологія, усвідомлення замовником суті проблеми і стратегічний задум її вирішення. Тобто це філософія розроблення й виконання програми, що закладається в усі подальші дослідження [1, с. 26].

Концепція реструктуризації машинобудівного підприємства з урахуванням аналізу ринку передбачає розгляд підприємства, яке необхідно реструктуризувати, як систему взаємопов'язаних елементів, оточену зовнішнім середовищем господарювання. Ця концепція дає змогу виділити та окремо дослідити функції кожного підрозділу, встановити взаємозв'язки, визначити відповідність сучасним вимогам ринку та виявити нові можливості підприємства.

Важливість розроблення такої концепції мотивується низкою причин. Великомасштабна програма вимагає дуже великих капіталовкладень, джерела яких безмежні або дістаються дуже дорогою ціною. Правильний їх розподіл між окремими цілями й об'єктами реструктуризації і визначення пріоритетів вимагають складних економічних розрахунків. Із великими труднощами зазвичай пов'язаний облік численних непрямих наслідків здійснення програми, особливо негативних. Погано піддається чіткому чисельному прогнозу негативний

вплив програми на навколишнє природне середовище. Ніяким розрахунком не можна обґрунтувати оптимальну величину витрат на охорону природи і техніку безпеки. Неоднаковими можуть виявитися і рішення, яким віддається перевага різними керівниками в одних і тих же ситуаціях. Їх відмінності пояснюються різницею початкових установок, бачення проблеми. Природно, різними при цьому виявляються критерії оцінювання й пріоритети окремих варіантів і блоків програми.

Ми пропонуємо такі принципові положення, сукупність яких може розглядатися як початкова концепція розроблення і здійснення програм реструктуризації машинобудівного підприємства.

1. Реструктуризацію машинобудівного підприємства слід розглядати як одну з найважливіших ланок інноваційного управління економікою галузі, що відноситься до фаз періодично здійснюваних великих структурних перетворень промисловості. Це твердження дає можливість правильно поставити завдання реструктуризації та оцінювати її результати з позицій економічної динаміки промислового комплексу в цілому.

2. Розвиток економіки промисловості завжди відбувається нерівномірно: періоди тривалого і спокійного екстенсивного розвитку змінюються коротшими, але бурхливішими фазами революційних стрибків. Відповідно змінюються і завдання управління інноваційним процесом. У фазі революційних сплесків [3, с. 17] головні його напрями об'єднуються в комплексні цільові програми реструктуризації промисловості.

3. У роки здійснення реструктуризації в якнайповнішому і комплексному вигляді реалізуються накопичені за попередній тривалий період ноу-хау, відбувається широкомасштабне оновлення технологій і техніки, галузь позбавляється від морально застарілих виробництв і підприємств, розвивається соціальна інфраструктура, різко змінюється структура інвестиційних потоків, номенклатура продукції, відбувається значна міграція робочих кадрів і т.д.

4. Проблеми періодичної реструктуризації машинобудівного підприємства є за своєю суттю вічними, хоча і безперервними (безперервним, але дуже нерівномірним у часі є тільки процес інноваційного розвитку загалом).

5. Причини здійснення реструктуризації машинобудівного підприємства можна підрозділити на внутрішні і зовнішні: перша – це прагнення отримати істотний економічний ефект при появі нових можливостей (переважно тоді, коли попередні вже вичерпані); друга – виникає у сфері зовнішнього середовища і включає науково-технічний розвиток, зміну характеру суспільних потреб і джерел можливого задоволення цих потреб.

6. Причиною, що спонукає до реструктуризації старого виробничого потенціалу, можуть бути й інші обставини в зовнішньому світі. Часто зміна виробничих структур промислових країн світу відбувалася внаслідок чергової великої кризи, яка ще раз розхитувала виробництво, що повільно розвивалося (безпосередньо в роки кризи затухаюче або напівзруйноване). Частота виникнення цих і подібних ситуацій певною мірою передбачена лише в ймовірно-статистичному значенні цього терміну. На практиці вона може істотно коливатися. Багато в чому ця ситуація залежить від рішення відповідних керівників, які в ринковій системі господарювання самі визначають, чи варто і коли саме здійснювати реструктуризацію машинобудівного підприємства.

7. Вибір відповідного часу для початку реструктуризації машинобудівного підприємства є першочерговим завданням його керівника: перш ніж починати реструктуризацію, він повинен вирішити, чи потрібна вона сьогодні, а якщо ні, то на який термін її можна відкласти.

Необхідно врахувати такі галузеві особливості машинобудування:

- до складу підприємств часто входять непрофільні виробництва, іноді дуже великі, не пов'язані за технологічними ознаками з основним виробничим процесом;

- висока значущість соціального чинника, оскільки реструктуризація галузі зачіпає соціальні проблеми міст і населених пунктів, що виникли на базі великих машинобудівних підприємств;

- машинобудівні підприємства з виробничого погляду інтегровані з об'єктами сировинної бази, що, як правило, є самостійними юридичними особами і часто мають різних власників;

- висока капітало-, фондо-, матеріало- та енергоємність машинобудівних виробництв, велика інерційність і тривалість циклу „будівництво – освоєння виробництва”, низька еластичність до зміни вимог ринку, значне екологічне навантаження на навколишнє природне середовище;

- у статутному капіталі великих машинобудівних підприємств, як правило, значна частка іноземного і банківського капіталу, що характеризується прагненням до швидкого отримання максимального прибутку при мінімальній участі в поточному управлінні виробництвом.

Реструктуризація машинобудівного підприємства є комплексом взаємообумовлених заходів, здійснюваних за єдиною програмою і впродовж історично стислого періоду (і в цьому значенні одночасних), які виражають періодично виконуваний комплекс заходів у рамках інноваційної політики промисловості на етапі нарізлого “прориву” на новий технологічний рівень і за умов зовнішнього середовища, що радикально змінилися, а також об’єктивно необхідних для різкого підвищення ефективності промисловості шляхом істотної перебудови всіх її структурних елементів.

Можна зробити висновок, що основу процесу реструктуризації становлять інновації. Проте власне реструктуризація полягає не тільки в них: це особливий тип введення інновації, який змінює структуру об’єкта, що розглядається як велика система [5, с. 66].

Згідно з цим визначенням застосовувати термін “реструктуризація” допустимо тільки до тих об’єктів, які розглядаються в достатньо розділеному вигляді – як велика система, що має чітко виражену внутрішню структуру, перетворення якої, власне кажучи, і є об’єктом реструктуризації.

Життя вносить свої корективи в періодичність циклу реструктуризації. Основний вплив на тривалість чергового циклу, терміни і форми здійснення мають зміни умов зовнішнього середовища, особливо на вітчизняному або навіть міжнародному макрорівнях.

Найчастіше реструктуризацію здійснюють у періоди післякризової депресії, коли перед національною економікою особливо гостро стоїть кардинальне питання: на якій технічній базі виходити з кризи – старій чи принципово новій [6, с.46]. Заважати вибору інноваційного типу відтворення потенціалу можуть тільки прагнення скоріше відновити обсяги виробництва, брак інвестиційних коштів і висока невизначеність загальної післякризової макроситуації. Схиляються до переваги інноваційного типу відтворення в ці періоди у випадках:

- зміни власників у результаті кризи і, відповідно, концепції довготермінового розвитку машинобудівних підприємств;

- тимчасового спаду навантаження на діючі машинобудівні підприємства в період кризи системи, що дає змогу здійснювати їх модернізацію. Крім того, внутрішньогалузеві кризи мають часто технологічне походження і виникають тоді, коли діюча технологія себе вичерпала в цілому.

Реструктуризація завжди пов’язана з масовою заміною (або збільшенням участі) старих елементів господарської системи новими, ефективнішими. Адже саме за рахунок відмінності рівнів їх ефективності й поліпшується структура промислового підприємства та утворюється значна частина структурного ефекту. Варто усвідомити: за своїм визначенням термін реструктуризація означає, що структура, яка раніше склалася, звична і стала, буде зламана, і все пов’язане з нею стане на об’єкті непотрібним, або потрібним у меншій кількості.

Повністю запобігти виникненню негативних соціальних наслідків при здійсненні реструктуризації неможливо. Вони є обов’язковою, хоча і негативною складовою цього поняття, об’єктивно властиві будь-якій зміні структур.

При реструктуризації машинобудівного підприємства слід виходити з того, що нерентабельний напрям промислового виробництва не має шансів на своє збереження в ринковому середовищі у незмінному вигляді. З іншого боку, закриття таких виробництв без здійснення заходів щодо подолання негативних соціальних наслідків також неприпустимо.

Цілеспрямованої політики періодичної комплексної реструктуризації машинобудівного підприємства дотепер не існувало. Сьогодні така реструктуризація по праву вважається головною умовою виживання промисловості, виходу з фази глибокої кризи і забезпечення реальних перспектив її розвитку.

Оскільки реструктуризація являє собою відновлювальний процес, то вдосконалення структури машинобудівного підприємства пропонується здійснювати за нижченаведеною схемою (табл. 1).

Таблиця 1

Заходи, передбачені в ході реструктуризації підприємства

Сфера діяльності	Вид діяльності	Заходи, які необхідно здійснити
Виробництво	Випуск продукції	Оновлення номенклатури продукції (та супутніх послуг), що випускається підприємством
		Збільшення обсягів випуску продукції
	Контроль якості	Розроблення та уточнення вимог до якості продукції, що випускається підприємством, та сировини, яка закуповується для виробництва
	Матеріально-технічне забезпечення	Залучення інвестиційних ресурсів, придбання новітнього устаткування та сировини, розширення виробничих площ
Організаційне управління	Технологічний процес	Удосконалення методів реалізації технологічного процесу
	Кадровий склад	Розширення кадрового складу (за спеціальностями), перепідготовка кадрів
	Збут продукції	Удосконалення маркетингових схем збуту продукції
	Облік та звітність	Упровадження програмного забезпечення у сфері бухгалтерського, оперативного, управлінського та податкового обліку
	Економічна безпека	Забезпечення комерційної таємниці, вдосконалення системи охорони матеріальних благ підприємства

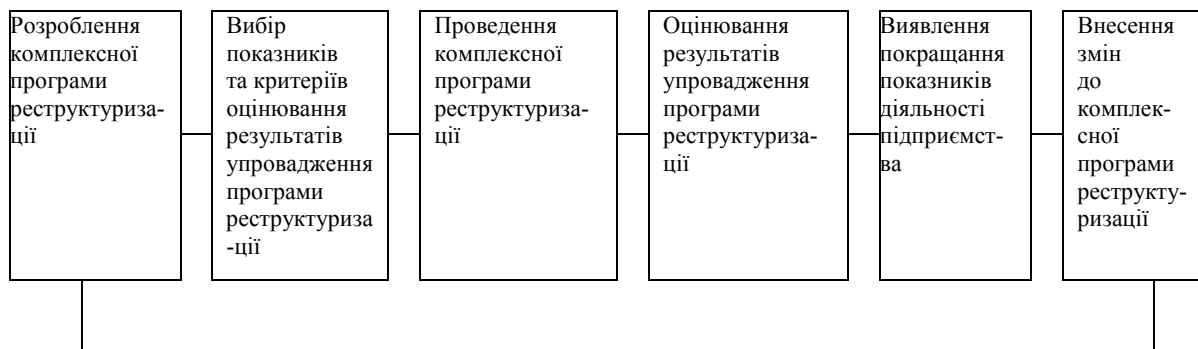

Рис. 1. Механізм управління процесом реструктуризації машинобудівного підприємства

Вище наведено механізм управління процесом реструктуризації машинобудівного підприємства (рис. 1).

Висновки. У статті визначено мету реструктуризації та розроблено концепцію реструктуризації машинобудівного підприємства, яка дає можливість детально аналізувати зовнішнє середовище господарювання підприємства та його власний інноваційний потенціал у короткотерміновій та довготерміновій перспективах і на основі отриманих результатів визначити цілі реструктуризації підприємства та розробляти комплексну програму проведення реструктуризації.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що реструктуризація машинобудівного підприємства – це безперервний процес здійснення комплексу фінансово-економічних, технологічних, соціально-кадрових та адміністративних заходів, спрямованих на

підвищення конкурентоспроможності підприємства в довготерміновій перспективі й адаптації до турбулентного зовнішнього середовища.

Сукупність викладених положень пропонується як початкова концепція подальшого дослідження економічних проблем реструктуризації машинобудівного підприємства України на сучасному етапі. Вона дає змогу сформулювати конкретні напрями і пріоритети реструктуризації.

Використання розробленої концепції необхідне в процесі управління конкурентоспроможністю машинобудівного підприємства, детальне дослідження якого має стати темою подальших розробок у цьому напрямі.

Використана література

1. Герасимчук, Н. Тенденции развития промышленности Украины на современном этапе [Текст] / Н. Герасимчук // Экономика Украины. – 2002. – № 3. – С. 24–28.
2. Александрова, В.П. Вплив державних науково-технічних програм на економічну структуру промислового виробництва [Текст] / В.П. Александрова // Соціально-економічне дослідження в перехідний період. Регіональна науково-технічна політика: інноваційний розвиток та інформаційний простір / НАН України. – Львів: Ін-т регіональних досліджень, 2000. – Вип. XVI. – С. 89–95.
3. Чухно, А. Нова економічна політика [Текст] / А. Чухно // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 15–22.
4. Долішній, М.І. Моделі державного регулювання в ринкової економіці [Текст] / М.І. Долішній, М.А. Козоріз // Экономика Украины. – 1999. – № 6. – С. 36–41.
5. Грінюв, А.В. Інноваційний розвиток машинобудівних підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління [Текст] / А.В. Грінюв. – Харків: ВД „ІНЖЕКТ”, 2003. – 308 с.
6. Кальніченко, Л.Ф. Особливості реструктуризації промислових об'єктів в умовах переходу до ринку [Текст] / Л.Ф. Кальніченко // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 43–49.